

مهاجرت؛ اجباری یا اختیاری

یکی از بحث‌های عمده در مقوله مهاجرت، مسئله اختیار و اجبار است. به بیان دیگر، تفکیکی بین مهاجرت‌های اجباری و اختیاری وجود دارد. کنوانسیون مربوط به وضع پناهندگان در تعریف پناهنده، چند عامل را فکتور اصلی برای پناهنده الزامی دانسته است. طبق این تعریف، شخصی که به علت ترس موجه از اینکه به علل مربوط به نژاد، مذهب، عضویت در گروه‌های خاص اجتماعی یا داشتن عقیده سیاسی تحت شکنجه قرار گیرد، پناهنده

شناخته می‌شود. در حقیقت این کنوانسیون به صورت هوشمندانه‌ای، مقیاسی برای مهاجرت‌های اجباری و اختیاری ارائه کرده است؛ کسانی که به این دلایل به کشورهای دیگر مهاجر می‌شوند شامل مهاجرین اجباری و نیازمند حمایت هستند و اشخاصی که خارج از این دسته‌ها هستند، مهاجرین اختیاری و حمایت از آنها بسته به شرایط سیاسی و اقتصادی کشور میزبان فرق دارد!

اما سوال اینجاست که مرز بین اختیار و اجبار کجاست و آیا مولفه‌هایی را که کنوانسیون پناهندگان معیار قرار داده است، می‌تواند گویای حقیقی جبر و اختیار باشد؟

برای پاسخ سوال نیاز است تا نگاهی کلی به پیشینه و چرایی مهاجرت داشته باشیم. مهاجرت یکی از پدیده‌های اجتماعی است که همراه با شکل‌گیری جوامع بشری وجود داشته است. انسان برای یافتن امنیت، غذا، سرپناه، زمین مناسب زراعتی، نگهداری از حیوانات و... مهاجرت را آغاز نموده است و تا کنون این روند به اشکال مختلف ادامه دارد. تفاوت اساسی مهاجرت‌ها در انگیزه و محرک‌هایی که یک شخص بر اساس آن تصمیم مهاجرت می‌گیرد. اما آیا می‌توان معیاری را تحت نام اختیار برای مهاجرت به رسمیت شناخت؟ به طور مثال، کسی که برای حفظ امنیت خود دست به مهاجرت می‌زند را اجباری نامید و کسی را به خاطر فقر و بیکاری به عمل مشابه و در مسیر مشابه قدم می‌گذارد، را اختیاری! اگر به طور فرضی، برای جبر تام عدد 100 و برای اختیار تام عدد 0 را در نظر بگیریم، شخص اول نزدیک صد درصد مجبور و شخص دوم نزدیک 90 درصد مجبور است، چرا که فقر و بیکاری نیز تا اندازه زیادی اجبار در شخص به وجود می‌آورد هرچند در حد خطر جانی نباشد. اما این امر دلیل بر نبود اجبار و اکراه نمی‌شود.

ملاک‌هایی را که کنوانسیون برای پناهنده به رسمیت شناخته است، قشر و گروه اندکی را تحت پوشش قرار می‌دهد. این امر باعث می‌شود که گروه بزرگی از مهاجرین از دایره این تعریف خارج شده و نتوانند از حقوق و مزایای مهاجرت بهره‌مند شوند، در حالی که همان راه‌ها و خطرات را برای رسیدن به کشور میزبان طی کرده و به همان اندازه نیز به این امر مجبور شده است.

چندین دهه جنگ و ناآرامی در کشور و به تبع آن از بین رفتن زیربنای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، باعث شد که حجم وسیعی از افغانها به کشورهای دیگر، مخصوصاً ایران و پاکستان مهاجر شوند. اما در سال 2015 و 2016 در کنار محرک‌های داخلی، عوامل و فکتورهای خارجی نیز باعث شد که سیل عظیمی از افغانها به کشورهای اروپایی سرازیر شوند. در این برحه زمانی این سوال پیش آمد که چه دلایلی باعث هجوم افغانها به مرزهای اروپایی شد و این مهاجرین شامل کدام گروه از مهاجرت‌ها قرار می‌گیرد؟

اینجا بود که بحث اجبار و اختیار مخصوصاً برای مهاجرین افغان حایز اهمیت گشت؛ زیرا اگر آنها در دایره مهاجرین اختیاری قرار می گرفتند، به کشورشان برگردانده می شدند.

باید به ریشه ها و عوامل مهاجرت در کشور نگاهی انداخته شود تا مشخص شود که مهاجرت افغانها اختیاری بوده یا اجباری. طبق تحقیق ها و نظر سنجی هایی که صورت گرفته، امنیت، فقر، بیکاری، نبود چشم انداز روشن به آینده، فساد، آرزوی زندگی بهتر و ... از جمله عوامل اصلی مهاجرت افغانها بوده است. در این موارد دیده می شود که نه تنها اختیاری در میان نبوده است، بلکه تا حد زیادی جبر و اکراه وجود داشته است. حتی در مواردی مانند کسانی که به خاطر یافتن شغل، رفاه و زندگی بهتر مهاجر شده اند، درصد بالایی از اجبار وجود دارد. نمی توان کسی را که به خاطر یافتن شغل به مهاجرت دست زده است، تنها به این دلیل که جانش در خطر نبوده است، را برچسب مهاجرت اختیاری زد. هرچند که نبود شغل و کار هم در دراز مدت خطرات جانی و امنیتی زیادی به همراه دارد. علاوه بر آن، مهاجرین افغان برای رسیدن به اروپا هزینه های زیادی را متقبل شدند، از ریسک و خطر جانی گرفته تا هزینه های بالای اقتصادی و اگر جبری در کار نبود، هرگز چنین خطراتی را متقبل نمی شدند.

سخن آخر اینکه، مهاجرین به دلایل مختلف، منجمله تعریف سیاسی از پناهنده با مشکلات جدی روبرو هستند؛ به گونه ای که کشورها با توجه به مصالح و منافع خود با پناهندگان برخورد می کنند و گاهی مسائل حقوقی تحت شعاع مسائل سیاسی قرار می گیرد، از این جهات است که پناهندگان در اکثر کشورها، با سختی ها و دشواری های زیادی روبرو هستند. نیاز است تا در کنوانسیون مربوط به وضع پناهندگان 1951 و پروتکل مربوط به وضع پناهندگان 1967 تغییرات اساسی صورت گیرد و از پناهنده و شرایط پناهندگی تعریف جدیدی ارائه گردد، تا همه مهاجرین نیازمند، بتوانند از حقوق انسانی و مسلم خود برخوردار شوند.

شیر حسین جعفری، آمر طرح و تسوید موافقت نامه ها و اسناد تقنینی